

UOT 32:93/94

ELNARƏ RƏHİMLİ

AMEA-nın Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun doktorantı

ORCID ID: 0009-0001-4928-3326

h_elnara@yahoo.com

MÜASİR MÜNAQİŞƏLƏRDƏ ETNİK VƏ DİNİ AMİLLƏRİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ: NƏZƏRİ YANAŞMALAR

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/113/215-220>

Məqalədə müasir beynəlxalq münasibətlərdə beynəlxalq təhlükəsizlik sistemini tamamilə dəyişən və ona təsir göstərən münaqişələrdən, xüsusilə etnodini konfliktlərin mahiyyətindən bəhs edilir. Burada etnik kimliyin və dini mənsubiyyətin bir-biri ilə əlaqəsi, bu qarşılıqlı münasibətlərin münaqişələrin eskalasiya və davam etməsinə, eyni zamanda başqa şəkil almasına təsirləri nəzəri əsasda təhlil edilmişdir. Məqalədə müasir münaqişələrlə bağlı üç əsas paraqdiqma – primordializm, instrumentalizm və konstruktivizm aspektindən etnodini amillərin qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır. Primordialist nəzəriyyə baxımından təhlil zamanı münaqişələrin baş verməsinin əsasında kimlik amillərinin dayanması müddəası nəzərdən keçirilir. Instrumentalizm aspektindən təhlil aparılan zaman dini və etnik mənsubiyyətin elitələri tərəfindən istifadə olunması resurslara nəzarət vasitəsi kimi araşdırılmışdır. Konstruktivist yanaşmada münaqişələrin əsas səbəblərinə kimlik faktorunun dayanması, dost və düşmən kimliklərinin formalaşması kimi məsələlərin təsir etməsi göstərilmişdir. Məqalədə “Sivilizasiyaların toqquşması”, din və münaqişə nəzəriyyələrinin münaqişələrin meydana gəlmə səbəbləri ilə bağlı əsas müddəaları da öz əksini tapmışdır. Müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, müasir münaqişələrin həll edilməsi üçün siyasi və iqtisadi vasitələr kifayət etmir, bunun üçün tərəflərin etnik-dini qavrayışları və kimliklə bağlı yaşanan hadisələri, tarixi prosesləri nəzəri alan yanaşmaların meydana gəlməsi zəruridir.

Açar sözlər: etnodini münaqişə, primordializm, instrumentalizm, konstruktivizm, kimlik, dini amil, sivilizasiyalar, nəzəriyyələr.

Giriş. XX əsrdə dünyada, müxtəlif dövlətlərdə onlarla etnik silahlı münaqişə baş vermiş və bu qarşıdurmalar yüz minlərlə insan itkisinə, milyonlarla qaçqın və humanitar böhranların yaranmasına səbəb olmuşdur. Buna görə də, XX əsr alimlər və tədqiqatçılar üçün üsyankar etnik qruplaşmalar əsri kimi qəbul edilmişdir. Eyni zamanda XXI əsrdə millətlərarası və dini münaqişələr müasir dünyanın üzləşdiyi ən mürəkkəb problemlərdən biri kimi çıxış etmişdir [0, s.158-159].

Müasir dünyada konfliktlərdən etnik və dini münaqişələr həm beynəlxalq münasibətlərə, həm də regional inkişaf proseslərinə daha çox təsir göstərir. Etnik və dini münaqişələr dövlətlərin siyasi sistemi, daxili inkişaf xüsusiyyətləri, eyni zamanda kimlik faktorlarından qaynaqlanır. Bu tipli münaqişələr nəinki baş verdiyi ərazilərdə, eyni zamanda regional və global miqyasda dünya siyasətinə, iqtisadi inkişaf proseslərinə, valyuta göstəricilərinə təsir göstərir. Bu münaqişələr həlli daha çətin olan konfliktlər hesab olunur, çünki onlar ilk növbədə, kimlik faktoruna əsaslanır. Buna görə də, bu münaqişələrin təbiətini və mahiyyətini anlamaq üçün onları öyrənmək, araşdırmaq vacibdir. Etnik və dini əsasda baş verən münaqişələri araşdırmaq həm də dövlətçilik, vətəndaş kimliyini formalaşdırmaq baxımından vahid konsepsiyanın yaradılmasında əhəmiyyətlidir.

Münaqişələrin yaranmasında etnik və dini kimliyin rolu. Soyuq müharibənin başa çatmasından sonra beynəlxalq təhlükəsizlik üçün əsas təhdidlərdən biri dini və etnik münaqişələr olmuşdur. XX əsrin 90-cı illəri müxtəlif dinləri təmsil edən etnik qruplar arasında qarşıdurmalarla xarakterizə olunur. Bu etnik-dini münaqişələrə Əfqanıstanda vətəndaş müharibəsi, Livanda münaqişə, keçmiş Yuqoslaviyada monoetnik münaqişələr, Fələstin – İsrail münaqişəsi, Şimali İrlandiyadakı iğtişaşlar, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi, rus-çexen müharibəsi, Hindistanın Kəşmir vilayətində üsyan, İndoneziyaya qarşı Şərqi Timor üsyanı, Şri-Lankadakı Tamil üsyanı, Çinə qarşı Tibet müqaviməti, İranın Bəhai azlığına qarşı təzyiqlər və Sudanın cənubundakı üsyanları aid etmək olar.

Din bəzi etnodini münaqişələrdə əhəmiyyətli rol oynasa da, bunu bütün qarşıdurmalar haqqında demək olmaz. Etnodini münaqişələrin əksəriyyətində etnik məsələlər dini amilləri üstələyir [0, s.143-144]. Etnik-dini münaqişələr müəyyən bir dövlət üçün mənfi və təhlükəli hadisə hesab olunur, çünki o, bəzən cəmiyyətin bütün sahələrində dağıdıcı nəticələrə gətirib çıxarır.

Münaqişə tərəflərindən ən azı biri etnik qrup adından danışsın və ya ictimai rəy, günahkarları və onların qurbanlarını etnik baxımdan təsvir edirsə, münaqişə etnik əsaslı hesab olunur [0, s.5].

Münaqişə subyektləri qismində millət, icma və etnik qruplar çıxış edir. Bir millət ilə dil, mədəniyyət və ya din baxımından fərqlənən siyasi icma və etnik qrup arasında fərq qoymaq məqsəduygündür. Bu mənada bir millət bir neçə fərqli etnik qrupu əhatə edə bilər və sonra etnik qarşıdurma milləti parçalanma ilə təhdid edir. Buna görə də, məsələn, Hindistan millətçiliyi daxili məzhəb münaqişələrinə hər cür müqavimət göstərməyə çalışır. Eyni səbəbdən, Amerika millətçiliyi irqi və ya etnik münaqişələrin kəskinləşməsinin qarşısını effektiv şəkildə alan güclü bir qüvvədir [0, s.5].

Etnik münaqişələr bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir:

- burada ilk növbədə, münaqişə edən qruplar etnik əlamətlər üzrə bölünür;
- tərəflər etnik cəhətdən qohum və ya dost icmalardan dəstək axtarırlar;
- bəzi etnik münaqişələrdə etnik amil siyasiləşməyə can atır;
- yeni iştirakçılar, bu mövqeyə onların mövqeyinə yaxın olmasa belə, ortaq etnik kimliyə əsaslanaraq münaqişə tərəflərindən biri ilə həmrəy olurlar;
- etnik münaqişələr əksər hallarda dəyərlərə əsaslanmır, müəyyən obyektlər və qrup maraqları ətrafında baş verir [0, s.73-74].

Ted Gurr tərəfindən hazırlanmış Azlıq Riski layihəsi çərçivəsində yaradılan model, bəlkə də etnik münaqişələrin ən geniş və dinamik şəkildə əhatə edir. Azlıq Riski modeli, yaşadıqları dövlətlərdə etnik azlıqlar ilə hakim qruplar arasında münaqişələrin dinamikasını qiymətləndirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Burada təhlil olunan əsas vahid, dövlət içərisindəki etnik azlıqdır, məsələn, kürdlər kimi qruplar, Türkiyə, İran və İraqda müxtəlif şəkildə qiymətləndirilir, çünki kürdlərlə müəyyən dövlətin hakim qrupu arasında münasibət hər bir dövlətdə fərqlidir. Həmçinin, müəyyən dövlətdə bir çox müxtəlif etnik azlıqlar mövcud ola bilər və onların hər biri fərqli statusa malik olur [0, s.146].

Azlıq Riski modelinin əsas çatışmazlıqlarından biri dini amilləri nəzərə almamasıdır, halbuki din bir çox etnik münaqişələrdə mühüm rol oynayır. Azlıq Riski modelini din və münaqişə nəzəriyyəsi ilə birləşdirmək bu problemi aradan qaldırır. Lakin bu zaman din və münaqişə nəzəriyyəsinin bəzi çatışmazlıqları üzə çıxır. Bu nəzəriyyə tam və dinamik bir çərçivəyə daxil edilməmiş və ümumi münaqişə nəzəriyyəsi ilə əlaqələndirilməmişdir. Din və münaqişə nəzəriyyəsi dinin münaqişəyə birbaşa necə səbəb ola biləcəyini araşdırır. Bu, ya bir qrupun dini inanc sərhədlərinə reaksiya olaraq, ya da həmin çərçivənin qayda və davranış standartlarının tələbləri səbəbindən baş verə bilər.

Din və münaqişə nəzəriyyəsinin əsas aspektləri onun üç əsas müddəasında öz əksini tapmışdır:

- Hər hansı bir dini çərçivəyə yönəlmiş təhdid, həmin dinə mənsub olanların müdafiə xarakterli və çox vaxt münaqişəli cavab vermə ehtimalını artırır.
- Həmin qrupun dini çərçivəsindən qaynaqlanan hərəkətləri, eyni dini paylaşmayan digər qruplara təsir edərək, onların münaqişəli reaksiyasını doğura bilər.
- Dini çərçivədəki qayda və davranış standartları çox vaxt elə şəkildə şərh olunur ki, bu, müqəddəs müharibə kimi münaqişəli hərəkətləri tələb edir [0, s.150].

Amerikalı sosioloq və politoloq Samuel Hantinqton vurğulamışdır ki, XXI əsrdə münaqişələrin əsas mənbəyi ideologiya və ya iqtisadiyyat deyil, fərqli sivilizasiyalara mənsub millətlər və sosial qruplar arasında münaqişələr olacaq. Sivilizasiyalar arasındakı əsas fərq dini dəyərlərdir. Dünyanın mənzərəsi bir neçə əsas sivilizasiyanın – Qərb, Konfutsi, Yapon, İslam, Hindu, Pravoslav-Slavyan, Latin Amerikasına və ehtimal ki, Afrikanın etnodini qarşılıqlı təsiri ilə formalaşacaq [0]. S. Hantinqton sivilizasiya müharibələrinin baş verəcəyini bir sıra amillərlə əsaslandırır:

Birincisi, müxtəlif sivilizasiyalardan olan insanlar Tanrı ilə insan, fərd ilə qrup, vətəndaşla dövlət, valideynlərlə uşaqlar və ər-arvad arasındakı münasibətlərə fərqli baxırlar.

İkincisi, müxtəlif sivilizasiyaların xalqları arasında qarşılıqlı əlaqə güclənir. Bu, sivilizasiya özü-nüdəkinin artmasına, sivilizasiyalar arasındakı fərqlərin və onların daxilindəki ortaq cəhətlərin daha dərindən başa düşülməsinə gətirib çıxarır.

Üçüncüsü, dünyada iqtisadi modernləşmə və sosial dəyişikliklər insanların yaşayış yerləri ilə ənənəvi identifikasiyasını pozur və eyni zamanda millət-dövlətin kimlik mənbəyi kimi rolu zəifləyir. Yaranan boşluqlar əsasən din tərəfindən doldurulur və çox vaxt fundamentalist hərəkətlər şəklində olur.

Dördüncüsü, sivilizasiya özünüdərkini yüksəlişi Qərbin rolunun ikili olması ilə əlaqədardır. Bir tərəfdən Qərb öz gücünün zirvəsindədir, digər tərəfdən isə, bəlkə də məhz bu səbəbdən, qeyri-Qərb sivilizasiyaları öz köklərinə qayıdırlar.

Beşinci, mədəni müxtəliflik və xüsusiyyətlər iqtisadi və siyasi fərqlərə nisbətən dəyişikliklərə daha az həssasdır, buna görə də, həll etmək və ya güzəştə getmək daha çətindir.

Din insanları etnik mənsubiyyətə nisbətən daha kəskin şəkildə bölür. İnsan yarı fransız, yarı ərəb, hətta hər ikisinin vətəndaşı ola bilər. Yarı katolik və yarı müsəlman olmaq isə daha çətindir.

Nəhayət, iqtisadi regionalizm artır. Bir tərəfdən, uğurlu iqtisadi regionalizm vahid sivilizasiyaya mənsubluq hissini gücləndirir. Digər tərəfdən, iqtisadi regionalizm yalnız ortaq sivilizasiyaya əsaslandığı təqdirdə uğurlu ola bilər [0].

Etnik və dini amillərin qarşılıqlı təsir xüsusiyyətləri. XVI-XVII əsrin əvvəllərində dünyada əsas ziddiyyətlər dini əsasda baş verirdi. XVII - XVIII əsrlərin əsas qarşıdurmaları sülalə hakimiyyətlərində, XIX əsrdə dövlət mənafeələrinin toqquşmasında, XX əsrdə Şərqlə Qərbin ideoloji ziddiyyətlərində özünü göstərirdi. [0].

Son illərdə isə müharibələrin, eləcə də etnosiyasi və dini münaqişələrin baş verməsi arealı dəyişdi. 1970-ci illərdə Şərqi və Cənub-Şərqi Asiya regionu öz yerini Orta Şərq və Tropik Afrikaya verdi. 1980-ci illərdə Şimali Afrika, Cənubi və Mərkəzi Asiya bölgələri münaqişələr bölgəsinə daxil oldu. XXI əsrdə beynəlxalq müdaxilə və vətəndaş qarşıdurmalarının baş verdiyi yeni bir bölgə meydana gəldi. Bu, "Ərəb baharı"nın baş verdiyi Şərq və Şimali Afrika ölkələrinin İslam dünyasıdır [0, s. 627-628].

Etnik zəmində baş verən münaqişələr bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən identikliklərin qarşıdurması kimi xarakterizə olunur. Onlar belə hesab edirlər ki, etnik münaqişənin əsas iştirakçıları müxtəlif tarixi keçmişə, qan yaddaşına, fərqli dünyagörüşünə, adət-ənənəyə, psixologiya və özünüdərkə malik iki etnik qrupdur. Eyni zamanda tədqiqatlar göstərir ki, sırf etnik, dini və ərəzi münaqişələrinə müasir dövrdə rast gəlmək mümkün deyil. Belə ki etnik münaqişələr zamanı ziddiyyətlər siyasi, ərəzi, dini mübahisələrlə vəhdət təşkil edir [0].

Amerikalı tədqiqatçılardan N. Qleyzer və D. Moynihan etnik mənsubiyyətin cəmiyyətin sinfi təbiətindən daha çox təbəqələşmənin daha fundamental mənbəyi olduğu və buna görə də, etnik mənsubiyyət və etnik münaqişənin bu gün və gələcəkdə də aktuallığını qoruyub saxlayacağı barədə qəti nəticəyə gəlmişlər [0, s.53].

Etnik münaqişələrin yaranması və genişlənməsi səbəblərinin izah edilməsində etnik mənsubiyyət haqqında əsas nəzəriyyələr – primordializm, instrumentalizm və konstruktivizm faydalıdır. Primordialist yanaşma çərçivəsində etnik qarşıdurma ümumiyyətlə qədim düşmənçilik – ilkin qruplararası ziddiyyətlər və yalnız avtoritar rejimlərin gücü və ya xarici təzyiq tərəfindən yatırılmalı olan bir təzahür kimi qəbul edilir. Rejim zəifləyəndə qədim düşmənçilik yenidən güclü şəkildə özünü göstərir. Bu məntiqə görə, serblər və xorvatlar arasındakı münaqişə, bu xalqların nümayəndələrinin bir-birinə qarşı bəslədiyi nifrətlə izah olunur. Bu nəzəriyyədə, eynilə Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi də ermənilərlə azərbaycanlılar arasında tarix boyu yaranan nifrətlə izah edilir [0, s.630].

Etnik kimlik doğuşdan təyin olunur, insan təbiətinin bir hissəsidir və nəsil-dən-nəsilə, genetik olaraq ötürülür. Beləliklə, primordializmə görə, etnik kimlik zamanla sabit qalır, hər bir etnik qrupla ortaq olan ümumi qan vasitəsilə müəyyən edilir. Etnik kimliklər arasındakı fərqliliklərin irqlərarası nifrət, qorxu və münaqişələrin əsas mənbəyi olduğunu vurğulayan primordialistlər belə hesab edirlər ki, etnik cəhətdən heterogen dövlətlər qaçılmaz şəkildə etnik münaqişələr yaşayacaq [0].

Konstruktivist yanaşma da etnodini münaqişələrin yaranma səbəbi kimi kimlik faktorunu göstərir, etnik münaqişəni izah edərkən etnik kimliyin formalaşması, onun əsaslandırılması və dəyişməsinə xüsusi diqqət yetirir. Burada fərdi və qrup yaradıcılığı, qrupun bütövlüyü, suverenliyi, mövcudluğu daha çox diqqət mərkəzində olur [0, s.631].

Konstruktivizmə görə, etnodini münaqişələr, elitələr tərəfindən siyasi hakimiyyət uğrunda səfərbər edilmiş sosial cəhətdən qurulmuş, dəyişkən kimliklərdir. Kimliklər və qrup sərhədləri diskurs, sim-

vollar və hekayələr vasitəsilə yaradılır və çox vaxt münaqişə zamanı daha da şiddətlənir. Konstruktivist nəzəriyyə etnik kimliyi sosial olaraq qurulmuş, dəyişkən bir varlıq kimi qəbul edir və bu identiklik fəth, müstəmləkəçilik və ya miqrasiya kimi müxtəlif vasitələrlə formalaşa bilər. Konstruktivistlər üçün dilin, tarixin, simvolların və mədəniyyətin rolu etnik rəqabətin qızıqdırılmasında və davam etdirilməsində əhəmiyyətlidir.

Nəticə etibarilə, etnik münaqişə konkret tarixi proseslərin məhsuludur və tarixdəki bu təsirlər etnik qruplar arasındakı münasibətlərə təsir edərək onlar arasında düşmənçiliyə səbəb olur. 1980-ci illərin sonlarında başlayan Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi adətən konstruktivist prizmadan təsvir olunur [0, s.149].

Etnik münasibətlərdə din qarşıdurma yaradan faktor kimi çıxış edir. Əgər milli azlıq dövlətin titul xalqının mənsub olduğu dinə mənsubdursa, münaqişə ehtimalı olduqca aşağıdır. Əks-təqdirdə, dini ziddiyyətlərin baş verməsi daha kəskin formada özünü göstərə bilər.

ABŞ-da 2001-ci il 11 sentyabr hadisələri, amerikalı keşişin “Quran”ı yandırmağa cəhd etməsi, Danimarkada Məhəmməd peyğəmbərin karikaturalarının dərc edilməsi və digər hadisələr ictimai-siyasi proseslərdə din amilinin təsirinin artmasını göstərir [0].

Instrumentalist yanaşmanın tərəfdarları etnikliyi ilkin mahiyyət kimi deyil, qruplar arasında rəqabət zamanı istifadə edilən bir vasitə və resurs kimi izah edirlər. Etnik mənsubiyyət, münaqişənin səbəbi hesab olunmur, bu münaqişələr qrup kimliklərinin uyğunsuzluğundan deyil, iqtisadi və ya təbii sərvətlər uğrunda qruplararası rəqabətin nəticəsi kimi qəbul edilir. Qruplar hakimiyyətə, sərvətə və sosial statusa qeyri-bərabər çıxış əldə etdikdə münaqişələr qaçılmaz olur [0, s.630].

Instrumentalistlərə görə, etnik mənsubiyyət və millətçilik müasir dövrün uydurma ideoloji fenomenidir. Bu nəzəriyyə etnik münaqişənin əsas mənbələrini modernləşmə, iqtisadi amillər və elit ambisiyalarla izah edir. Modernləşmə sosial inteqrasiyanı və məlumatlılığı artırır, bu da etnik qrupların üzvləri arasındakı fərqləri aşkar edir. Bu fərqlər bir etnik qrup üçün əlverişsiz hallar və ya bir etnik qrupun üzvlərinə qarşı ayrı-seçkilik və eksklüziv siyasət yarada bilər. Əlverişsiz vəziyyətdə olmaq və ya ayrı-seçkiliyə məruz qalmaq qrup üzvləri arasında etnik narazılıqlar yaradır və etnik münaqişə ehtimalını artırır. Digər tərəfdən, iqtisadi inkişaf, cəmiyyətdə, əmək bazarında etnik qruplar arasında rəqabətə və iqtisadi şikayətlərə səbəb olur. Bu baxımdan nisbi məhrumiyyət nəzəriyyəsi iqtisadi rifahın və həyat səviyyəsinin aşağı olmasının etnik hərəkətlərin əsas müəyyənədiciləri olduğunu bildirir [0].

Nəticə. Tədqiqat göstərir ki, etnik və dini faktorlar münaqişələrin hərəkətverici qüvvəsi və struktur elementidir. Müasir etnik və dini əsaslı münaqişələri yalnız vahid nəzəriyyə əsasında izah etmək mümkün deyil. Etnik və dini amillər bu tipli münaqişələrin əsasını təşkil etsə də, onların səbəbləri kimi daha çox siyasi manipulyasiya və sosial inşaa, kimlik amilləri çıxış edir. Münaqişələrə dini amil əlavə olunduqda, bu tip müharibələr müqəddəs amallar uğrunda mübarizə kimi təqdim olunur və burada güzəşt imkanları məhdudlaşır, onların həll edilməsi çətinləşir. Müasir münaqişələrin tənzimlənməsi yalnız maddi yardım göstərməklə mümkün deyil. Bunun üçün düşmən kimliyini aradan qaldırmaq, mədəniyyətlərarası dialoqu inkişaf etdirmək və inteqrasiya modellərini tətbiq etmək vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəcəfov, Z. XXI əsrdə etnik münaqişələrin geosiyasi xüsusiyyətləri: [Onlayn] / Strategiya. az. - 02.12.2018. - URL: <https://az.strategiya.az/news.php?id=140840> [02.02.2026].
2. Амелин, В. Этнополитические и религиозные конфликты в современном мире / В. Амелин, К. Моргунов // Россия и мусульманский мир, – 2014. №1 (259), – с.158-168.
3. Корм, Ж. Религиозный вопрос в XXI веке. Геополитика и кризис постмодерна / Ж. Корм, – Москва: Институт общегуманитарных исследований, – 2012. – 288 с.
4. Рязанцева, С. В. Формирование и проявление этнорелигиозных конфликтов // – Москва: Научный портал МВД России, – 2012. № 1, – с. 73-78.
5. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций? [Onlayn] / pravo33. wordpress.com. - URL: https://pravo33.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/05/1994-1-huntington-stolknovenie_civiliacij.pdf [02.02.2026].

6. Этничность и религия в современных конфликтах / отв. ред. В. А. Тишков, В. А. Шнирельман / Ин-т этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН. – Москва: Наука, – 2012. – 651с.
7. Che, A. M. Linking Instrumentalist and Primordialist Theories of Ethnic Conflict: [Onlayn] / e-ir.info. - URL: <https://www.e-ir.info/pdf/64013>. [02.02.2026].
8. Duygu, N. Romine, J. Instrumental and symbolic sources of ethnic conflict: application to the Kurdish conflict in Turkey: [Onlayn] / pol.illinoisstate.edu. - URL: [https://pol.illinoisstate.edu/downloads/student-life/conferences/Eriten 2008.pdf](https://pol.illinoisstate.edu/downloads/student-life/conferences/Eriten%202008.pdf). [02.02.2026].
9. Fox, J. Ethnoreligious conflict in the late twentieth century. A general theory. – Lanham, Boulder, New York, Oxford: Lexington Books, – 2002. – 253 p.
10. Glazer, N. Ethnicity: Theory and Experience / N. Glazer, D. Moynihan. – Cambridge (Mass.), – 1975. – 531 p.
11. Williams, D.U. How Useful are the Main Existing Theories of Ethnic Conflict? // Academic Journal of Interdisciplinary Studies, – March 2015. Vol. 4, №1, – p. 147-152.

ЭЛЬНАРА РАГИМЛИ

Докторант Института философии и социологии НАНА

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭТНИЧЕСКИХ И РЕЛИГИОЗНЫХ ФАКТОРОВ В СОВРЕМЕННЫХ КОНФЛИКТАХ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

В статье рассматриваются конфликты, которые кардинально меняют и влияют на международную систему безопасности в современных международных отношениях, особенно сущность этнорелигиозных конфликтов. Здесь на теоретической основе анализируется взаимосвязь между этнической идентичностью и религиозной принадлежностью, влияние этих взаимосвязей на эскалацию и продолжение конфликтов, а также их трансформацию. В статье рассматривается взаимодействие этнорелигиозных факторов с точки зрения трех основных парадигм, связанных с современными конфликтами – примордиализма, инструментализма и конструктивизма. С точки зрения примордиалистской теории, анализ рассматривает предпосылку, что факторы идентичности лежат в основе возникновения конфликтов. При анализе с точки зрения инструментализма рассматривается использование религиозной и этнической принадлежности элитами как средства контроля над ресурсами. В конструктивистском подходе показано, что на основные причины конфликтов влияют такие факторы, как фактор идентичности и формирование идентичности друга и врага. В статье также отражены основные положения теории «Столкновения цивилизаций» и теории религии и конфликта в отношении причин конфликтов. Автор приходит к выводу, что политических и экономических средств недостаточно для разрешения современных конфликтов; для этого необходимо разработать подходы, учитывающие этнорелигиозные представления, события и исторические процессы, связанные с идентичностью.

Ключевые слова: этнорелигиозный конфликт, примордиализм, инструментализм, конструктивизм, идентичность, религиозный фактор, цивилизации, теории.

ELNARA RAHIMLI

Doctoral student at the Institute of Philosophy and Sociology of ANAS

THE INTERACTION OF ETHNIC AND RELIGIOUS FACTORS IN MODERN CONFLICTS: THEORETICAL APPROACHES

The article discusses the conflicts that completely change and affect the international security system in modern international relations, especially the essence of ethno-religious conflicts. Here, the relationship between ethnic identity and religious affiliation, the effects of these mutual relations on the escalation and continuation of conflicts, as well as their transformation, are analyzed on a theoretical basis. The article examines the interaction of ethno-religious factors from the perspective of three

main paradigms related to modern conflicts - primordialism, instrumentalism and constructivism. From the perspective of primordialist theory, the analysis considers the premise that identity factors are at the root of the occurrence of conflicts. From the perspective of instrumentalism, the analysis examines the use of religious and ethnic affiliation by elites as a means of controlling resources. In the constructivist approach, the main causes of conflicts are shown to be influenced by issues such as the identity factor and the formation of friend and enemy identities. The article also reflects the main provisions of the “Clash of Civilizations”, religion and conflict theories regarding the causes of conflicts. The author concludes that political and economic means are not sufficient to resolve modern conflicts; for this, it is necessary to develop approaches that take into account the ethnic-religious perceptions and identity-related events and historical processes.

Keywords: ethno-religious conflict, primordialism, instrumentalism, constructivism, identity, religious factor, civilizations, theories.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 20 fevral 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 21 may 2026-cı il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Samirə İmanova, t.ü.f.d. Məmmədağa Baxışov.
